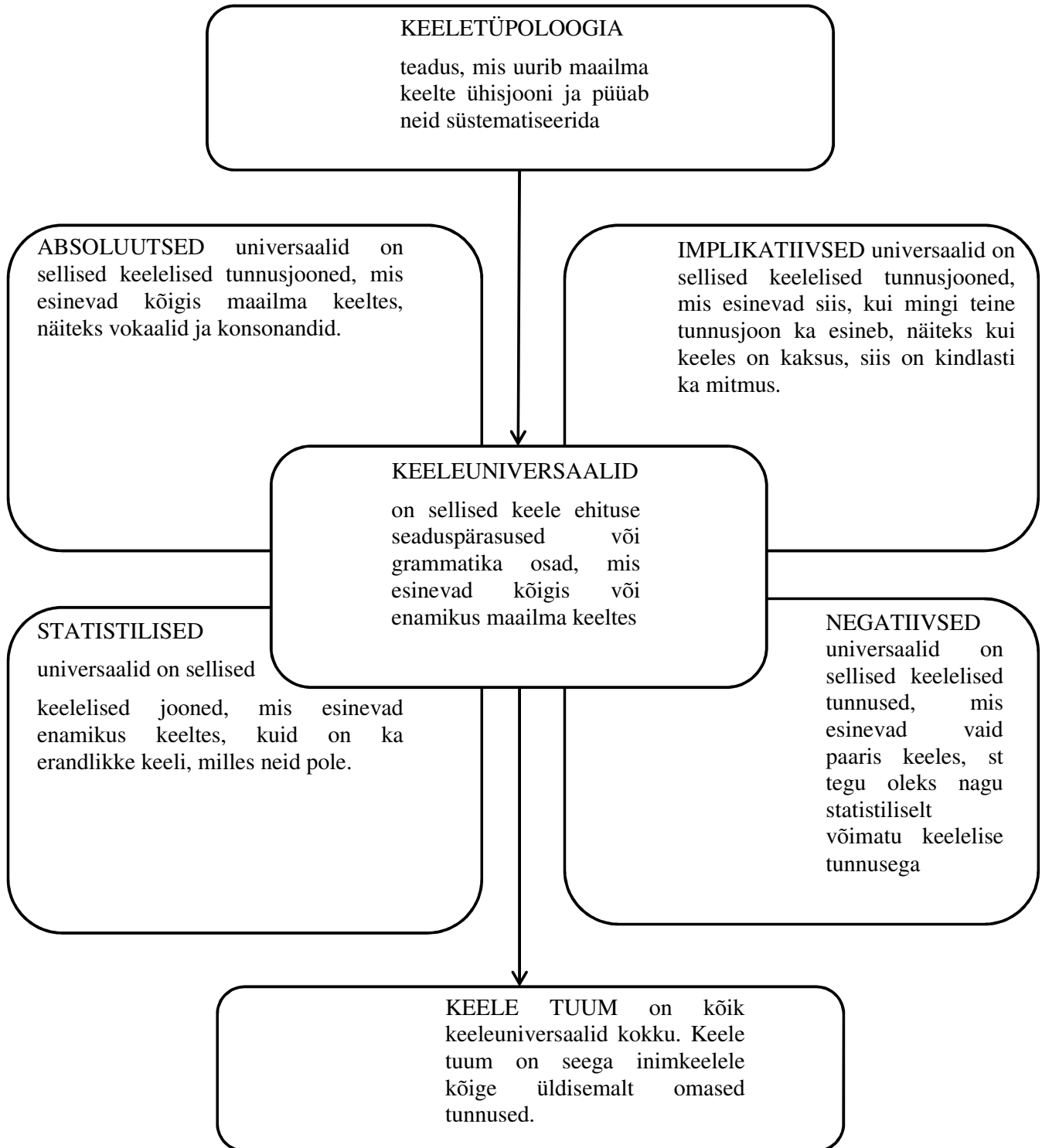
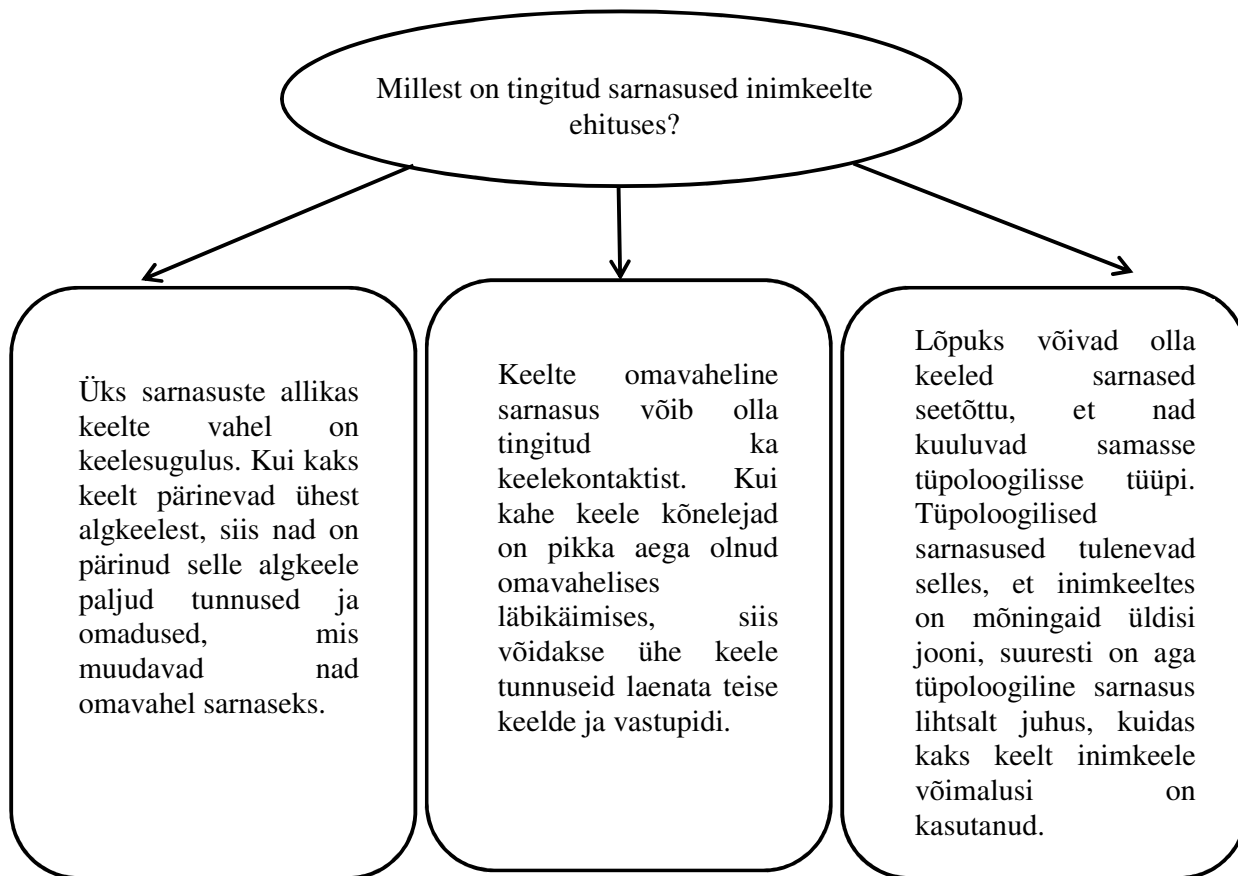

12. KEELEUNIVERSAALID JA TÜPOLOOGIA

1. Ava skeemil olevate mõistete sisu ja võimalusel too näiteid.

2. Täida skeem sisuga.

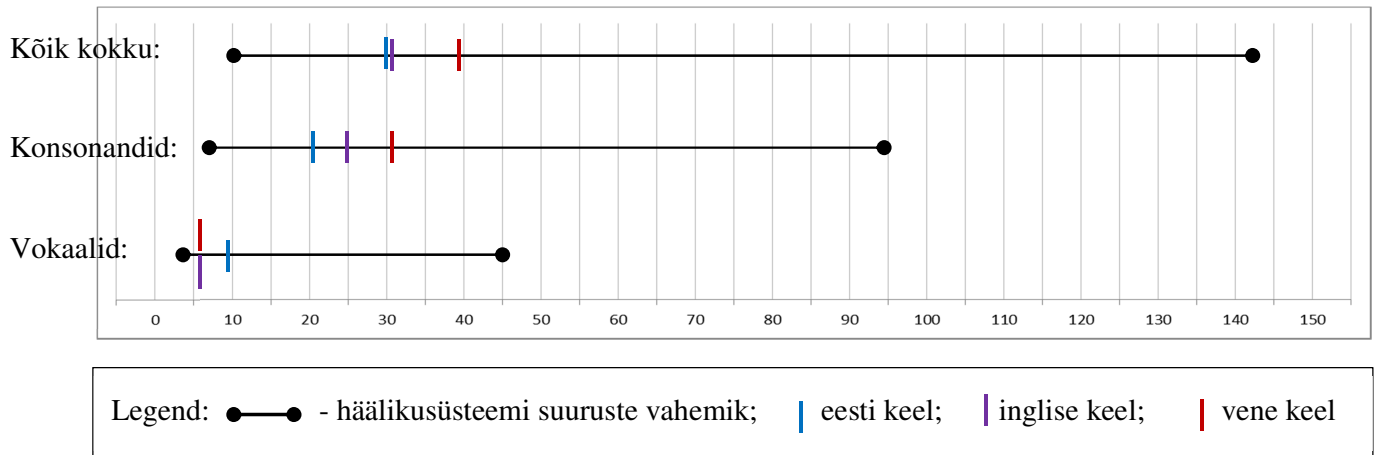

3. Täida tabel eesti, inglise ja vene keele tüpoloogiliste joonte kohta.

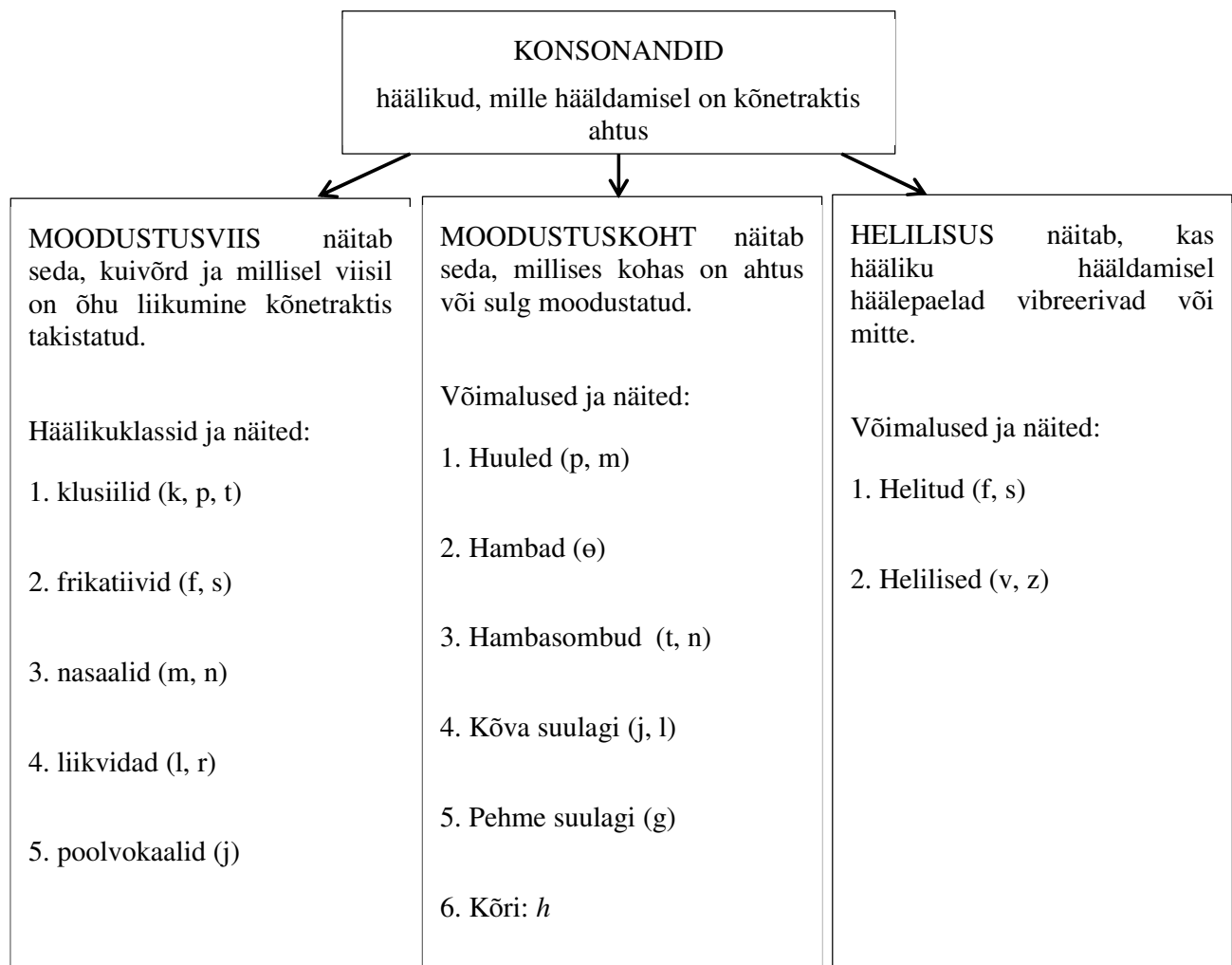
Tunnused	eesti	inglise	vene
Põhisõnajärg (VSO, SVO, SOV, VOS, OVS või OSV)	SOV	SOV	SOV
Kaassõna sõnajärg (Prep või Postp)	Post	Prep	Prep
Omadussõna sõnajärg (N-A või A-N)	A-N	A-N	A-N
Tuleviku grammatiline väljendamine (JAH-EI)	EI	EI	EI
Suunatud liikumise väljendamine (Gram – Leks)	Gram	Leks	Leks
Grammatiliste sugude arv (0, 1, 2, 3, 4, 5)	0	0	3
Artiklite arv (0, 1, 2)	0	2	0

13. HÄÄLIKUSÜSTEEMID. EESTI KEELE HÄÄLIKUD JA VÄLDE

1. Märki graafikule häälikusüsteemide suuruse varieerumine sirgega ja sellel eri värvi punktidega eesti, inglise ja vene keele häälikusüsteemid (vokaalide ja konsonantide arv ning häälikute arv kokku). Lõpeta legend.

2. Lõpeta konsonantide liigitamise skeem. Lisa skeemil olevatele mõistetele seletused ja näited eesti keele häälikute hulgast.

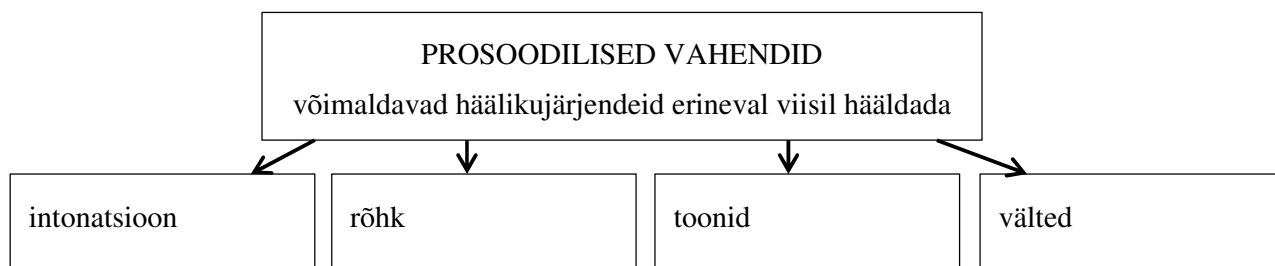
3. Tõmba joon alla sõnadele, milles esineb palatalisatsioon.

Konn ujub tünnis nagu kunn. Augu ees on punn. Manni käes on morsikann, konn on Manni mängukann. Kus on meie kass. Ta magab sussi sees. See on Mati suss, tema käes on puss. Sina ole kuss. Mine ruttu tuttu, muidu oled kutu.

4. Täida lüngad.

Eesti keeles on **üheksa** vokaali. Viis neist on **eesvokaalid** ja neli on **tagavokaalid**. Eesti keele madalad vokaalid on **ä** ja **a**, kõrged vokaalid on **i**, **ü**, ja **u**. Kõige rohkem on eesti keeles **keskkõrgeid vokaale** – tervelt neli. Labialiseeritud vokaalid on **ü, ö, o ja u**. Häälik **õ** on **labialiseerimata** tagavokaal. Eesti keeles on **rohkem** vokaale kui naaberkeeltes: soome keeles on **kaheksa** vokaali, puudub **õ**. Vene keeles ja läti keeles on **kuus** vokaali. Eesti häälikusüsteem kasutab lisaks veel **häälikupikkust** ja **välde**.

5. Lõpeta skeem prosoodiliste vahendite kohta.

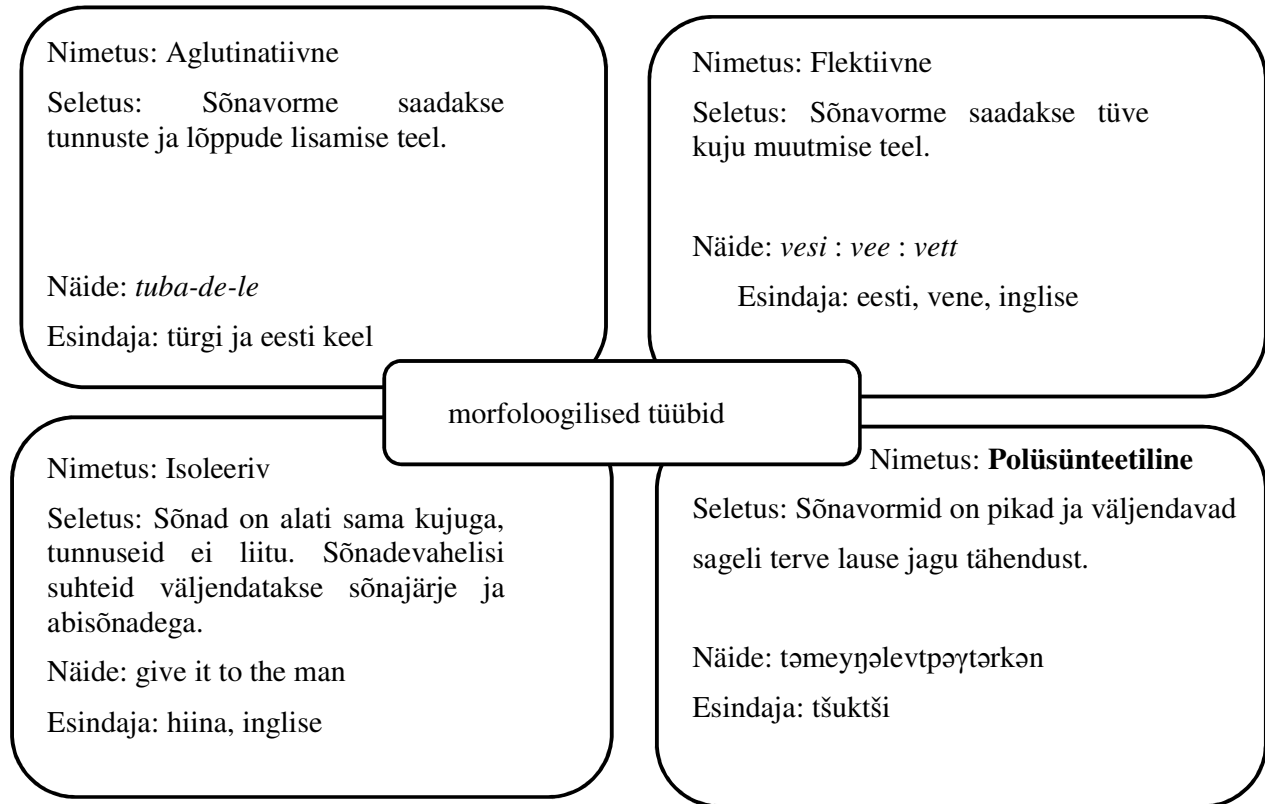

6. Kirjuta tabeli esimesse veergu välde ja paiguta sõnad õigesse lahtrisse.

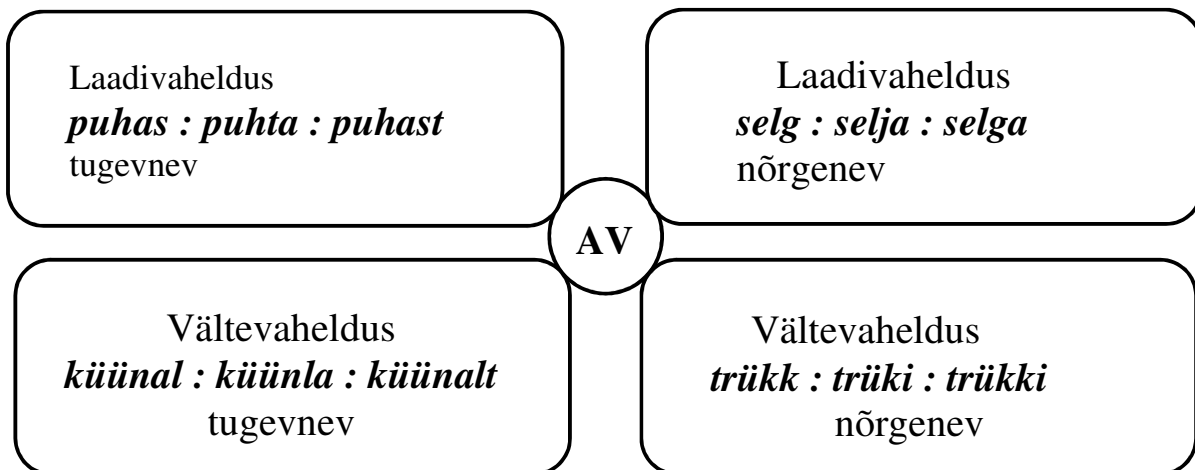
I välde		II välde		III välde		
♪ ♪	♪ ♪ ♪	♪ ♪	♪ ♪ ♪	♪ . ♪	♪ . ♪ ♪	♪ .
kala	ilusad	tubli	korratu	aasta	endine	post
elus	porine	tütar	selline	hamba	töötama	puu
vesi	avatud	anne	armastus	autu	keskused	nõid
lehed	kanala	auto	raamatud	katki	tardumus	supp
klaver	nõgesed	saabas	sillerdav	ustav	seiklema	lehm

14. VORMIMOODUSTUS. EESTI KEELE TÜVEVAHELDUSED

1. Lõpeta skeem

2. Kirjuta iga näite kohale, millise astmevahelduse liigiga on tegu ja näite alla, mis seda astmevahelduse liiki iseloomustab.

3. Kirjuta iga sõna taha, kas tegu on laadivaheldusega (LV) või vältevaheldusega (VV), tugevneva (↑) või nõrgenevaga (↓) või astmevaheldus puudub (-AV).

saabas – LV ↑	jonnima – VV ↓	kahur – -AV	pilduma – LV ↓
lill – VV ↓	luik – LV ↓	poiss – LV ↓	vaatama – LV ↑
sundima – LV ↓	aine – VV ↑	jooma – -AV	luud – LV ↓

4. Leia iga mitmuse osastava moodustamise reegli kohta kolm näidet.

$e \rightarrow i$	$i \rightarrow e$	$u \rightarrow e$	$a \rightarrow e$	$a \rightarrow i$	$a \rightarrow u$
1. kask	1. kassi	1. känd	1. muna	1. koer	1. kala
2. kuusk	2. pann	2. auk	<i>rohkem sõnu</i>	2. keha	2. kiri
3. keel	3. vaat	3. kann	<i>siin tüübis</i> <i>polegi</i>	3. oma	3. pank

5. Moodusta alltoodud sõnade kõik võimalikud mitmuse osastava vormid.

arbuus – arbuuse, arbuusid

lõõts – lõõtsu, lõõtsasid

ots – otsi, otsasid

näts – nätse, nätsusid

hilp – hilpe, hilpusid

nunn – nunni, nunnasid

sõlm – sõlmi, sõlmesid

memm – memmi, memmesid

haar – haari, haarasid

hais – haise, haisusid

6. Moodusta kõik võimalikud võrdlusastmete vormid.

möku – mökum, kõige mökum

hell – hellem, hellim, kõige hellem

tumm – tummem, tummi, kõige tummem

kolm – ei saa moodustada

kuum – kuumem, kuumi, kõige kuumem

harilik – harilikum, harilikem, kõige harilikum

nobe – nobedam, nobedaim, kõige nobedam

väär – vääräm, vääraim, kõige vääräm

narr – narrim, kõige narrim

harv – harvem, harvim, kõige harvem

7. Lõpeta definitsioon ja tõmba näidete hulgast maha sõnad, milles pole kujuvaheldust.

KUJUVAHELDUS on nähtus, kus sõnal on osastavas käändes või *nud*-vormis, enne käändelõppu või tunnust tüve viimane häälik konsonant.

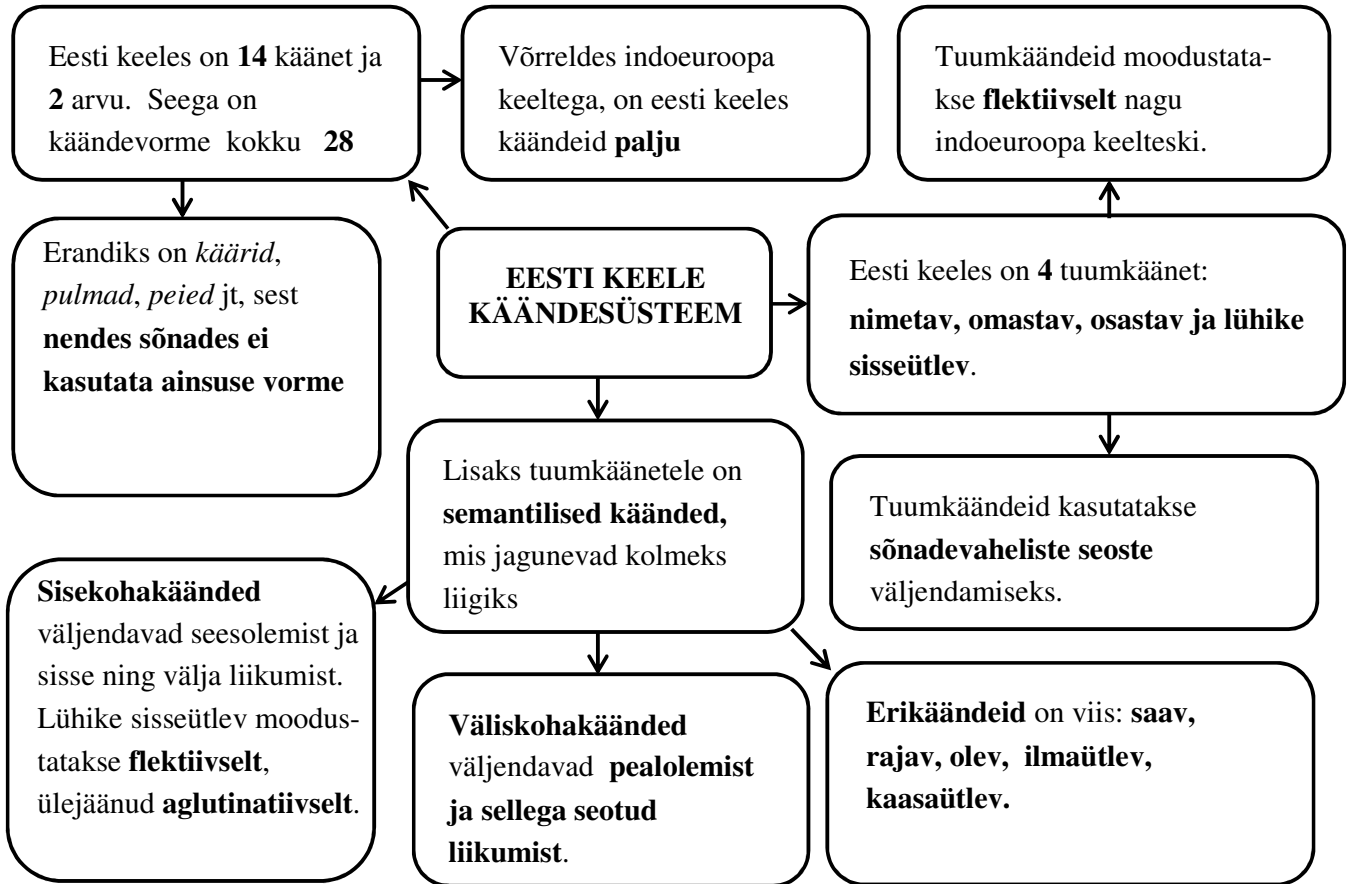
Kujuvaheldusega sõnad on näiteks:

jutustus	pilv	roheline	kass	koer	armastus	rusikas
saladus	ema	korralik	naine	vana	labidas	tsirkus
purjekas	mesi	äärmuslik	puine	blond	barokk	põder

Maha tõmmatud sõnades pole kujuvaheldust sest, nendes sõnades on osastav vokaallõpuline, või liitub käändelõpp *-t* vokaalile.

15. EESTI KEELE KÄÄNDSÕNA VORMID

1. Lõpeta skeem eesti keele käändsõna vormide kohta.

2. Ava paralleelvormi mõiste ja moodusta igale alltoodud sõnavormile paralleelvorm.

Paralleelvorm on selline vorm, millele on olemas teine samatähenduslik vorm, mis on aga moodustatud teiste morfoloogiliste vahenditega.

õnnelike – õnnelikkude

heinte – heinade

maasse - maha

veesid – vesi

jalgades – jalus

uuesse - uude

pessisse – pesadesse

luhu – luusse

püksi - pükstesse

ämblikkudele – ämblikele

mulle – mullisid

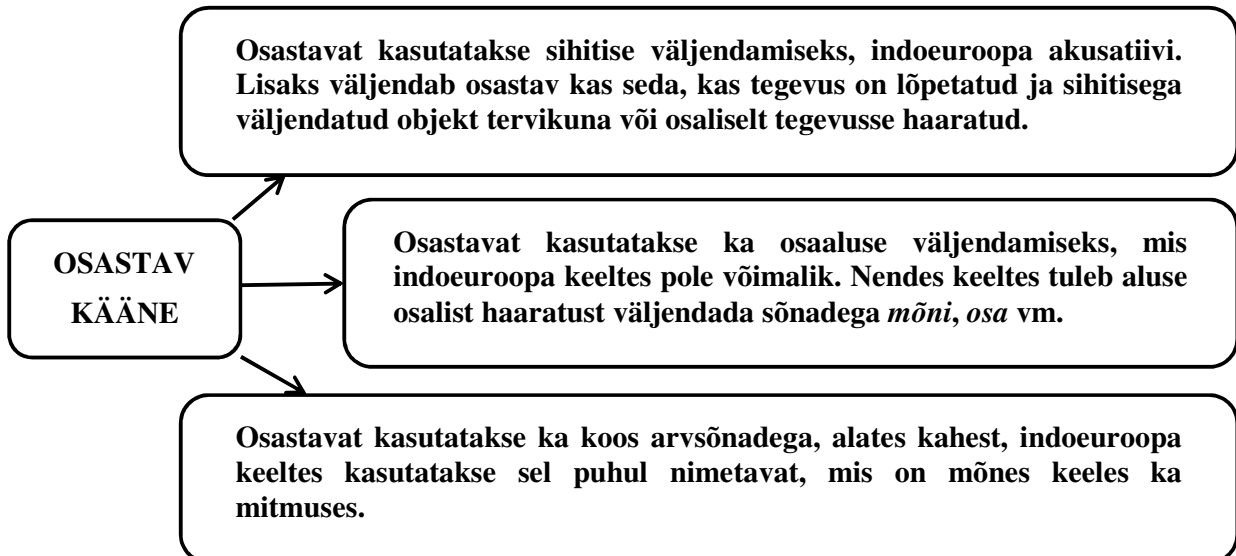
mulle - minule

3. Moodusta kõik võimalikud kesk- ja ülivõrde vormid.

	<i>isalik</i>	<i>ropp</i>	<i>õrn</i>	<i>pruun</i>	<i>tumm</i>
Keskvärre	isalikum	ropem, ropum	õrnem	pruunim	tummem
Ülivõrre	isalikem, kõige isalikum	kõige ropem, kõige ropum	kõige õrnem	kõige pruunim	tummim, kõige tummem

	<i>julm</i>	<i>juhm</i>	<i>nüri</i>	<i>kitsi</i>	<i>unusta</i>
Keskvärre	julmem	juhmim	nürim	kitsim	Ei saa
Ülivõrre	julmim, kõige julmem	kõige juhmim	kõige nürim	kõige kitsim	moodustada, sest tegusõna

4. Lõpeta mõistekaart osastava käände kasutuse kohta võrdluses indoeuroopa keeltega.

5. Pane sulgudes olev sõna õigesse käändesse ja sõnasta reegel, millist käänat mis puhul kasutada.

Mul on plaan (see harjutus)	see harjutus	ruttu valmis teha.
Ma plaanin (see harjutus)	selle harjutuse	ruttu valmis teha.
Ma tahaksin (see harjutus)	selle harjutuse	ruttu valmis teha.
Mul on kavatsus (see harjutus)	see harjutus	ruttu valmis teha.
Ma võiksin (see harjutus)	selle harjutuse	ruttu valmis teha.
Mul on idee (see harjutus)	see harjutus	ruttu valmis teha.
Ma tahaksin (see harjutus)	selle harjutuse	ruttu valmis teha.

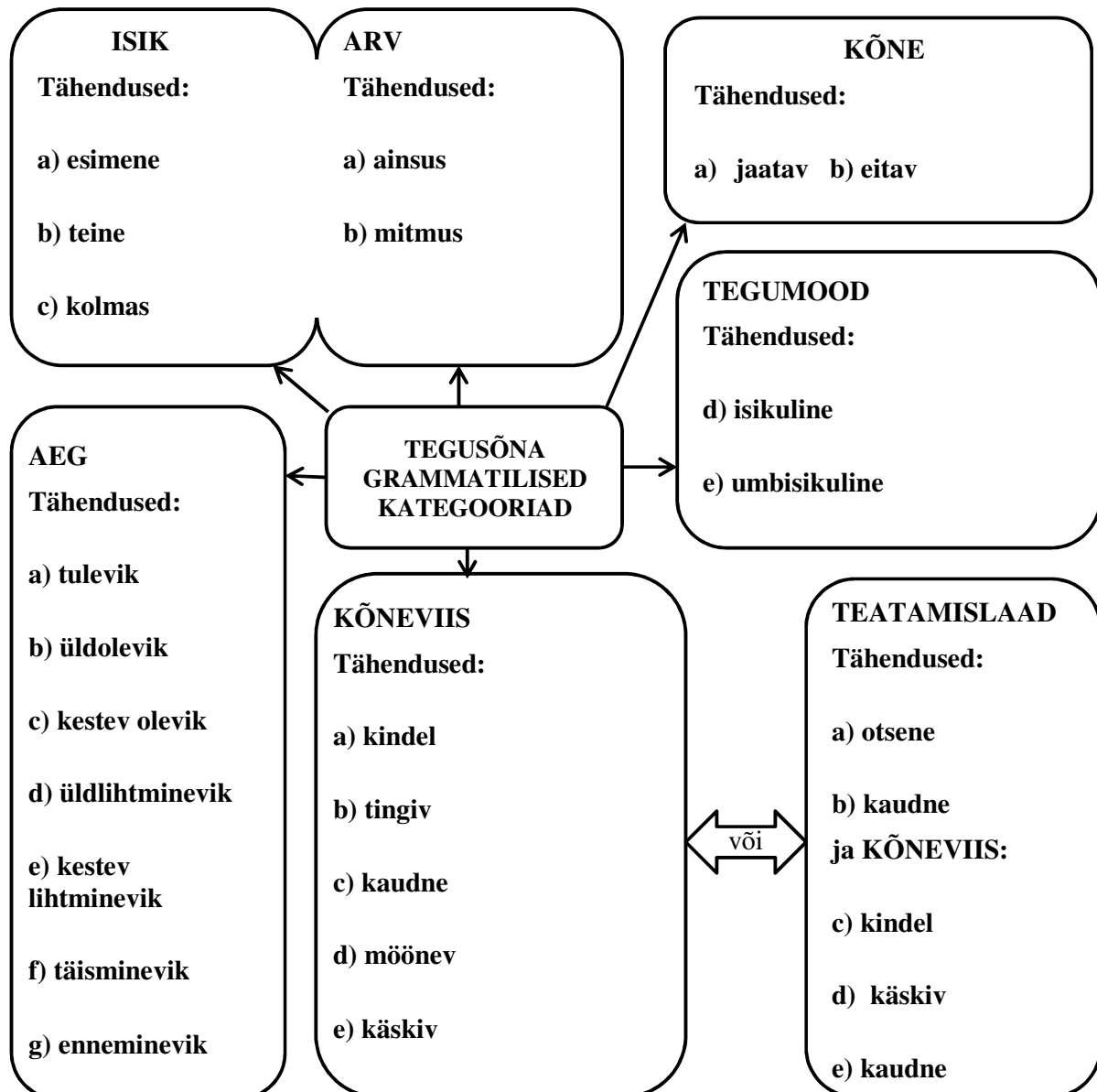
Reegel: Nimetavat käänat kasutatakse juhul, kui lause aktiivne osaleja on alaleütlevas käändes (mul, inimesel) ja väljendatakse kavatsust, plaani või mõtet. Kui aktiivne osaleja on nimetavas käändes (ja lause alus), siis on sihitis omastavas käändes.

16. EESTI KEELE TEGUSÕNA VORMID

1. Seleta oma sõnadega, mis on grammatiline kategooria.

GRAMMATILINE KATEGOORIA on mingit üldist grammatilist tähendusvaldkonda esindavate grammatiliste väljendusvahendite (tunnuste või lõppude) rühm, mis kokku moodustavad paradigma.

2. Lõpeta skeem eesti tegusõna grammatiliste kategooriate kohta.

3. Eralda näite eeskujul püstkriipsuga tunnused ja lõpud ning kirjuta, millise vormiga on tegu.

teie hüpa | nu | vat – isikulise tegumoe kaudse kõneviisi üldlihtmineviku mitmuse 2. pööre

kirjuta | ksi | me – isikulise tegumoe tingiva kõneviisi üldoleviku mitmuse 1. pööre

oli | n saa | nud - isikulise tegumoe kindla kõneviisi ennemineviku ainsuse 1. pööre

ol | di pidutse | mas - umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi kestva lihtmineviku vorm

saa | b teh | tud - umbisikulise tegumoe kindla kõneviisi tuleviku vorm

ole | vat näh | tud - umbisikulise tegumoe kaudse kõneviisi üldlihtmineviku vorm.

4. Kirjuta tabeli veergudesse tegusõna õiged vormid.

	laulma	seadma	lahkama	sööma	murdma
<i>ma</i> -tegevusnimi	laulma	seadma	lahkama	sööma	murdma
umbisikuline <i>ma</i> -tegevusnimi	lauldama	seatama	lahatama	söödama	murtama
<i>da</i> -tegevusnimi	laulda	seada	lahata	süüa	murda
<i>da</i> -tegevusnime seesütlev	lauldes	seades	lahates	süües	murdes
oleviku kesksõna	laulev	seadev	lahkav	sööv	murdev
umbisikuline oleviku kesksõna	lauldav	seatav	lahatav	söödav	murtav
mineviku kesksõna	laulnud	seadnud	lahanud	söönud	murdnud
umbisikuline mineviku kesksõna	lauldud	seatud	lahatud	söödud	murtud
teonimi	laulmine	seadmine	lahkamine	söömine	murdmine
oleviku tegijanimi	laulja	seadja	lahkaja	sööja	murdja
mineviku tegijanimi	laulnu	seadnu	lahanu	söönu	murdnud
tehtunimi	lauldu	seatu	lahatu	söödu	murtu

17. SÕNAMOODUSTUS. EESTI KEELE SÕNAMOODUSTUSVIISID

1. Esita terminite definitsioonid.

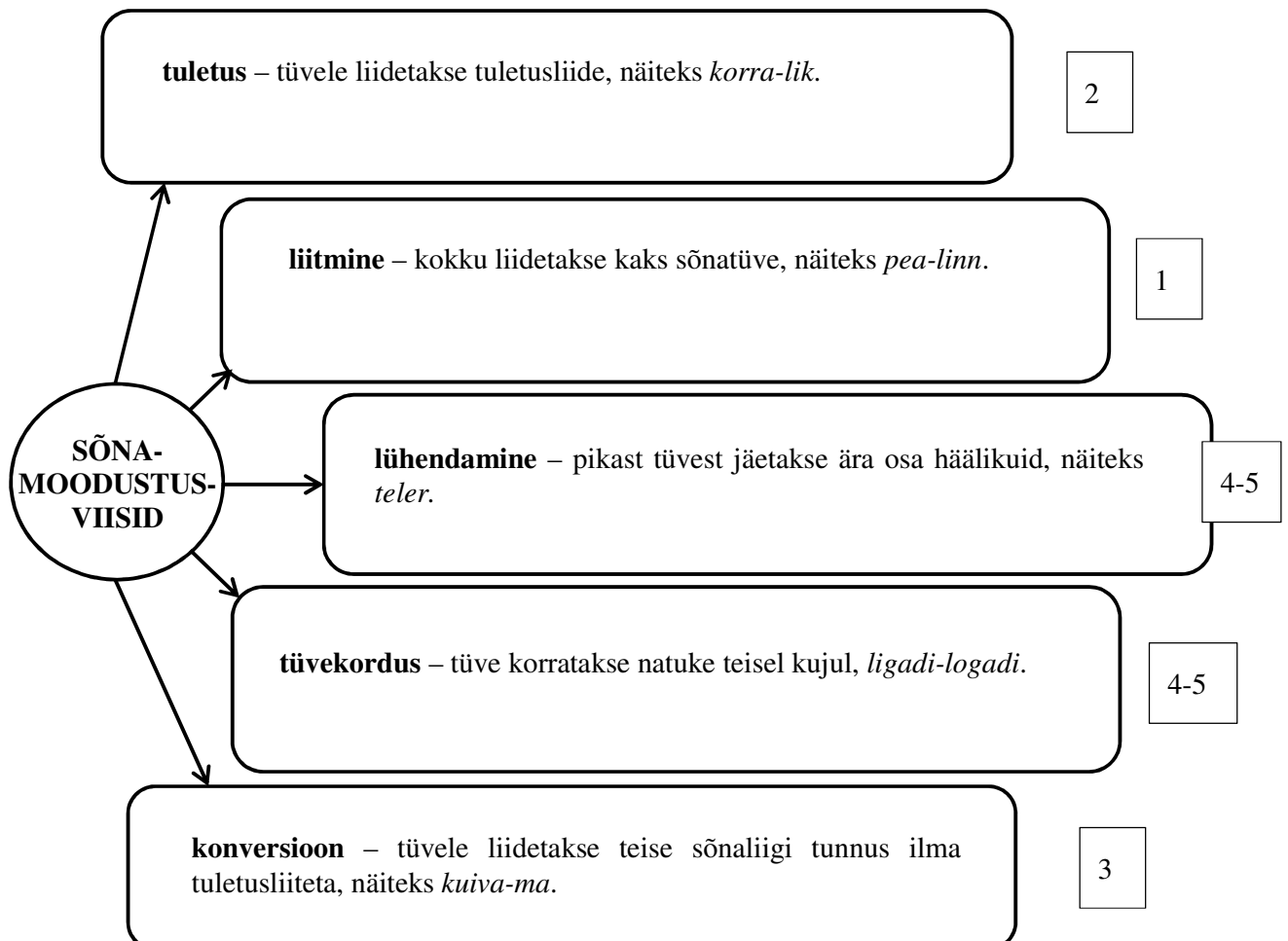
MORFEEM on väikseim tähendust kandev üksus keeles: sõnatüvi, tunnus või lõpp.

TÜVISÕNA on sõna, millele ei ole lisatud ühtegi tuletusliidet.

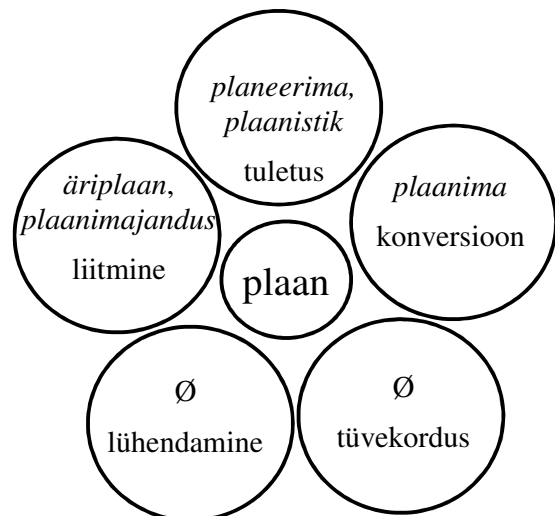
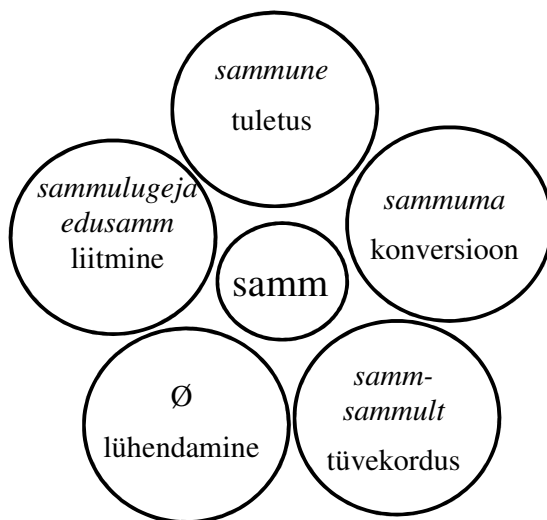
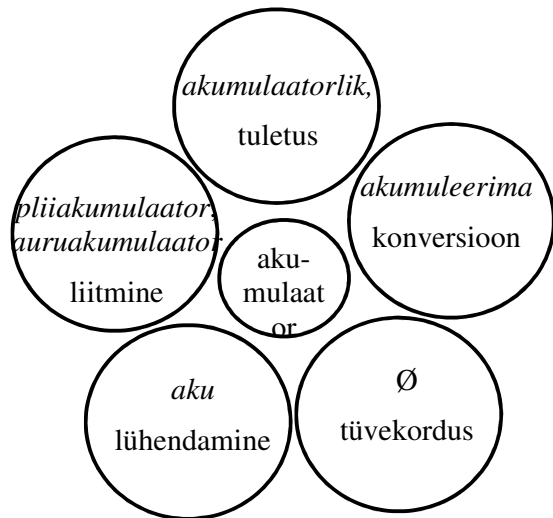
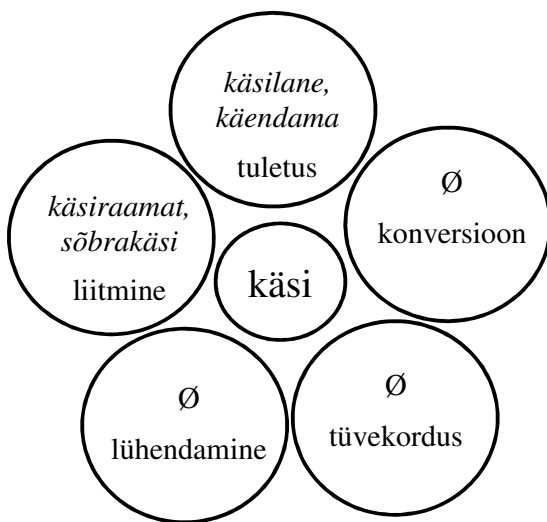
TULETIS on sõnatüvest ja tuletusliitest (konversiooni puhul teise sõnaliigi tunnusest) koosnev sõna.

LIITSÕNA on kahest sõnatüvest koosnev sõna.

2. Kirjuta skeemile eesti keele sõnamoodustusviiside lühikokkuvõtte koos näidetega.

3. Moodusta igast tüvest eri sõnamoodustusviise kasutades uusi sõnu. Proovi leida iga viisi kohta rohkem kui üks näide. Kui mõnd viisi pole võimalik kasutada, märgi sinna tühja hulga märk (Ø).

4. Järjesta eelmise harjutuse kogemuse põhjal sõnamoodustusviisid pingeritta sellest lähtuvalt, mida on kõige kergem kasutada. Kirjuta pingereanumbrid harjutuse 2 definitsioonikastide järele.

5. Moodusta iga liitega veel viis tuletist.

- ik** – imik, kuivik, pimik, kandik, esik, vanik, noorik
- ne** – kaugenema, lähenema, hargnema, põgenema, alanema, tulenema
- lane** – kerglane, linlane, kaslane, herilane, mesilane, pagulane
- ti** – öösiti, päeviti, hommikuti, õhtuti, pärastlõunati, pikuti, põigiti, üksiti
- le** – põiklema, vehklema, kõhklema, lendlema, tõmblema, indlema
- li** – kõhuli, selili, näoli, maoli, külili, pikali, vallali

18. LAUSEMOODUSTUS. EESTI KEELE LIHTLAUSE

1. Defineeri mõisted.

LAUSETUUM
on tegusõna
pöördeline
vorm lauses.

VALENTS on
teigusõna võime
siduda endaga
laiendeid.

2. Kirjuta iga tegusõna taha, mitmevalentne see on.

jooksma – ühevalentne	jooksutama – kahevalentne	jääma - kahevalentne
panema - kolmevalentne	panustama – kolmevalentne	olema - ühevalentne
koitma – nullvalentne	sööma – kahevalentne	söötma - kahevalentne
andma - kolmevalentne	anduma – kahevalentne	anda laskma - kolmevalentne

3. Defineeri mõisted

FRAAS on ühest või
mitmest sõnast
koosnev
lausemoodustaja.

PÕHISÕNA on fraasi tuum
ja ühtlasi selle ainus
kohustuslik element, mille
sõnaliik annab fraasile nime

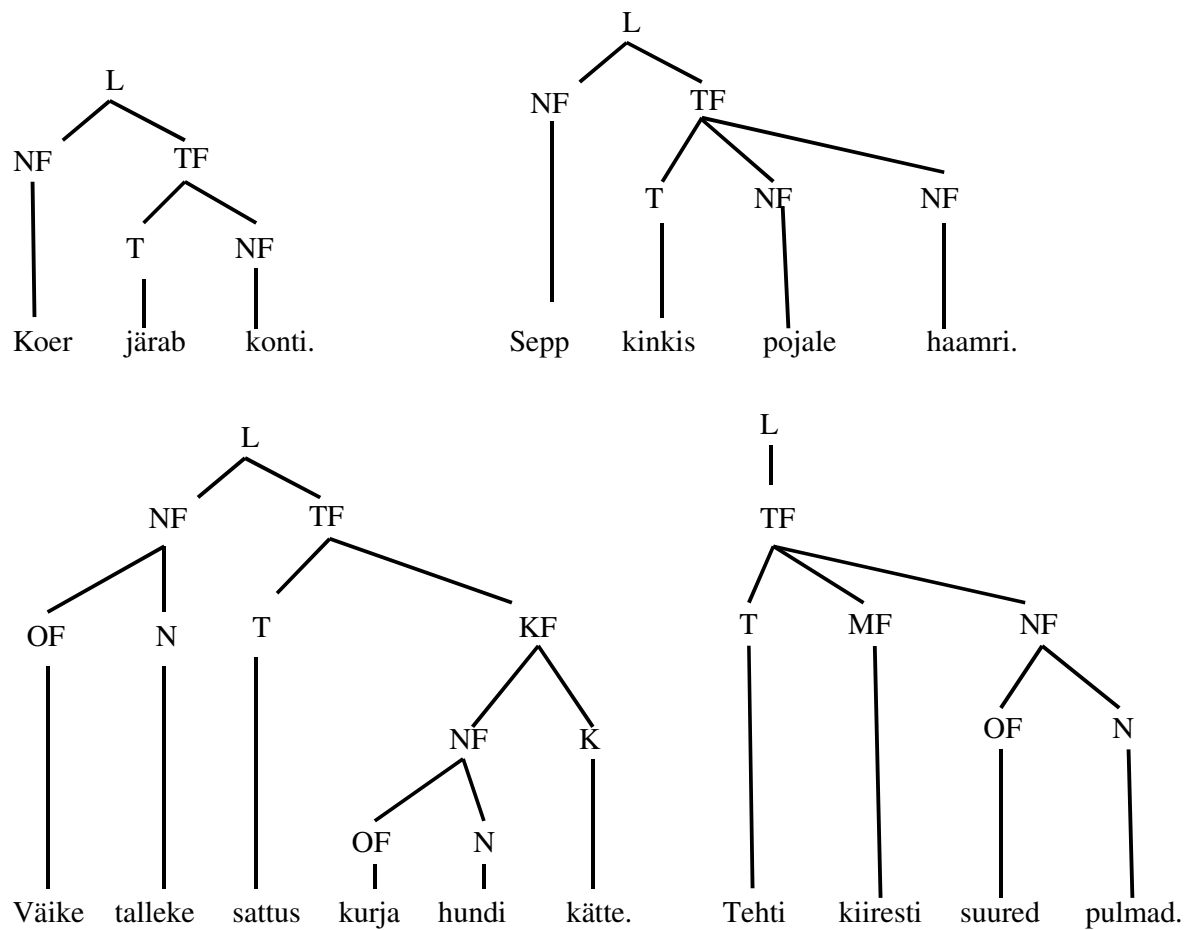
4. Tõmba lausetuumale kaks joont alla ja eralda seda laiendavad fraasid nurksulgudega. Iga fraasi peale kirjuta küsimus, millele see vastab.

[Koer] liputab [saba]. [Suures metsas] kohtab [igasuguseid loomi]. [Ukse taga] on
[pakane]. [Väsinud rändurile] ei meeldi [magada] [lageda taeva all]. [Sõbra peol] olevat
saanud [palju nalja]. [Vanasti] käidi [reede õhtuti] [kogu perega] [pärast pikka väsitavat
tööpäeva] [sauna taga] [tiigi ääres].

5. Määra fraasi tüüp (NF, OF, TF, KF, MF).

sajab -TF..... kuri koer -NF.....
väga ohtlik -OF..... vanaema juures -KF.....
kiire võidu ootuses -NF..... tuules lehivate kardinatega -NF.....
kirjutab õhtuti romaani -TF..... väga kiiresti -MF.....
varakult vanemateta jäänud lapsi - ...NF. vastu kooli hoolekogu tahtmist -NF.....
Riigikogu poolt eelmisel nädalal heaks kiidetud seaduseelnõusse -NF.....

6. Koosta lausete kohta nende struktuuri seletavad puudiagrammid.

7. Täida tabelid.

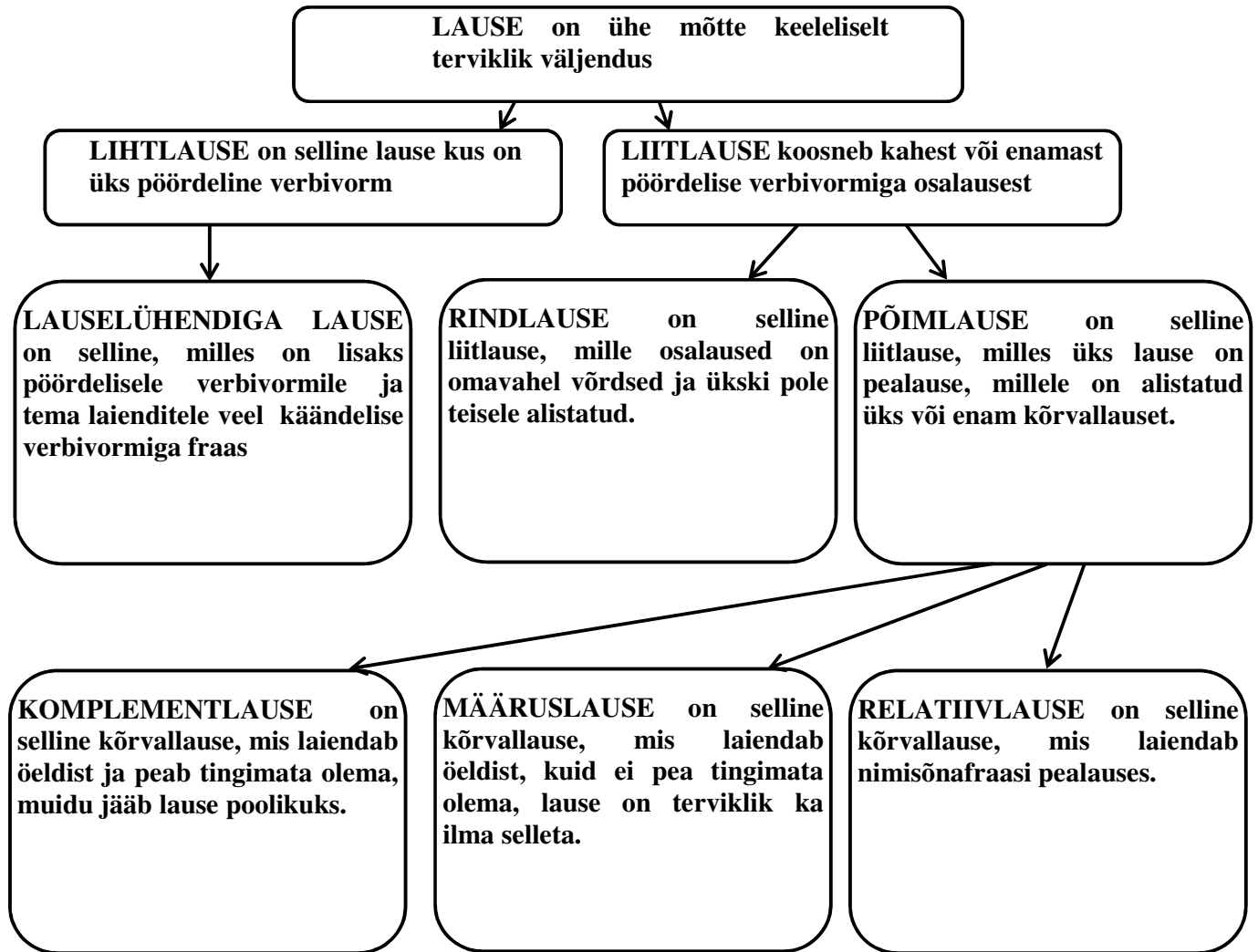
	Kalur	leidis	võrgust	kuldkalakese.
Fraasi tüüp	NF	TF	NF	NF
Tähenduslik roll	AGENT	TEGEVUS	KOHT	PATSIENT
Lauseliige	alus	öeldis	määrus	sihitis

	Koidu eel	avas	kunstnik	kõigile	oma südame
Fraasi tüüp	KF	TF	NF	NF	NF
Tähenduslik roll	AEG	TEGEVUS	AGENT	SAAJA	PATSIENT
Lauseliige	määrus	öeldis	alus	määrus	sihitis

	Jõuluks	raiuti	terava kirvega	kiiresti	kena kuusk
Fraasi tüüp	NF	TF	NF	MF	NF
Tähenduslik roll	EESMÄRK	TEGEVUS	VAHEND	VIIS	PATSIENT
Lauseliige	määrus	öeldis	määrus	määrus	sihitis

19. LAUSEMOODUSTUS. EESTI KEELE LIITLAUSE JA SÕNAJÄRG.

1. Lõpeta skeem, selgitades oma sõnadega sellel olevate terminite sisu.

2. Kirjuta iga lause järele, kas tegu on rindlause (RL) või põimlausega, ja kui põimlausega, siis kas see on komplementlause (KL), määruslause (ML) või relatiivlause (RLL).

Kui Arno isaga koolimajja jõudis, olid tunnid juba alanud. (ML) Tee tööd, siis tuleb ka armastus. (RL). Mõnel päeval on mul selline tunne, et hüppaks luua selga ja laseks siit jalga. (KL). Arthur Weasley peaks oma võlukepi pooleks murdma ja mugude juurde elama minema. (RL) Palju huvitavam on ette kujutada niisuguseid asju, mida elus tegelikult ei juhtu. (RLL) Matemaatika nõuab kainet pead, sest matemaatika on ju ise nagu üks klaas viina teise järele. (RL) Inimene tahab endale ikka väikesegi võimaluse jätta, ta ei lepi kunagi paratamatusega. (RL) Seal, kus lõpeb asfalt, algab seiklus. (ML) Paratamatult tundus talle kogu juhtumi peale tagasi mõeldes kõik üleliiaigi naljakas. (lihtlause). Tulin, nägin, võitsin. (RL)

3. Asenda poolpaksus kirjas sõnad kõrvallausega. Kirjuta lause lõppu, kas osalause täidab aluse (A), sihitise (S), määruse (M) või täiendi (T) funktsiooni.

Seiklesin koos **ussisõnu teadva** mehega. – Seiklesin koos mehega, kes teadis ussisõnu. (T)

Raha hakkas **kuhugi** kaduma. – Raha hakkas kaduma sinna, kust seda enam kätte ei saanud. (M)

See ei kurvastanud kedagi. – Et vihm järgi jäi, ei kurvastanud kedagi. (A)

Keegi ei küsinud **midagi**. – Keegi ei küsinud, kes seda tegi. (S)

Meil oli lõbus **teatud põhjusel**. – Meil oli lõbus sellepärast, et Kalev võitis. (M)

4. Moodusta liitlausetest lauselühendiga laused.

Ta pilgutas noormehele silma ja naeratas samal ajal kavalalt. – Ta pilgutas noormehele silma, samala ajal kavalalt naeratades.

Ta pesi hambad puhtaks ja valmistas seejärel maitsva hommikueine. – Hambad puhtaks pesnud, valmistas ta maitsva hommikueine.

Neiu luges süvenenult ega teinud välja teda ümbritsevatest herilastest. – Neiu luges süvenenult, tegemata väljagi teda ümbritsevatest herilastest.

Selleks et mõista olukorra tõsisust, tuleb asjale kaine pilguga vaadata. – Mõistmaks olukorra tõsidust, tuleb asjale kaine pilguga vaadata.

Rändurid sattusid metsa, mis kubises mürgistest madudest. – Rändurid sattusid mürgistest madudest kubisevasse metsa.

5. Määra lause subjekti (S), verbi (V) ja objekti (O) järjekord.

Suvi läbi mängisid kolm põrsakest kulli, keksu ja peitust (VSO). Kõige noorem põrsake ütles ühel päeval, et äkki peaks maja ehitama. Teised ainult narrisid nooremat (SVO). Nad ei tahtnud oma pead vaevata igasugu mõttetustega (SVO). Hunt ei olnud keegi neist näinud (OVS). Seepärast ei osanud nad teda kartagi (VSO). Siiski hakkas noorem põrsake omale maja ehitama (VSO). Kõigepealt võttis ta pangast laenu (VSO). Siis ostis ta kokku kive ja palke (VSO). Kuu ajaga rajas ta tugeva maja (VSO). Teised põrsakesed ei viitsinud veel üldse liigutada (SVO).